

คุณค่าของบทเหกล้อมพระบรมม

จากการศึกษาวิเคราะห์บทเหกล้อมพระบรมมโดยละเอียด ผู้วิจัยเห็นว่าบทเหกล้อมพระบรมมเป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าในด้านต่าง ๆ หลายประการไม่เพียงแต่เป็นบทร้อยกรองซึ่งใช้เป็นบทอ่านสำหรับเหกล้อมเท่านั้น ดังที่ผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงคุณค่าในด้านต่าง ๆ ของบทเหกล้อมพระบรมมโดยละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 คุณค่าทางด้านประเพณีเหกล้อมพระบรมม

บทเหกล้อมพระบรมมเป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งของประเพณีไทยที่มีคุณค่ายิ่ง ได้แก่ ประเพณีการเหกล้อมพระบรมมเจ้านายผู้ทรงพระเยาว์ในราชสำนัก กล่าวคือ ใช้เป็นบทขับร้องเหกล้อมพระกุมาร

ดังได้กล่าวแล้วว่าประเพณีการเหกล้อมพระบรมมเจ้านายผู้ทรงพระเยาว์ในราชสำนัก มีหลักฐานปรากฏว่ามีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และสิ้นสุดลงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ถึงแม้ว่าประเพณีการเหกล้อมพระบรมมจะมีเค้าโครงคล้ายคลึงกับการเหกล้อมเด็กของสามัญชน แต่ก็มีขั้นตอนและเป็นพิธีการมากกว่า ในการเหกล้อมพระบรมมพระกุมารนั้น มีเจ้าพนักงานผู้ทำหน้าที่นี้โดยเฉพาะ เป็นผู้เหกล้อมประกอบดนตรี ทั้งในเวลาแรกประสูติ ในเวลาประกอบพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่พระกุมาร และในเวลาเหกล้อมพระกุมารให้บรรทมตามปกติ ถ้อยคำที่ใช้ในการเหกล้อมพระกุมารดังกล่าวนั้นก็คือวรรณคดีที่มีผู้ประจงแต่งขึ้นไว้แล้ว ที่เรียกว่าบทเหกล้อมพระบรมม ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าถ้าไม่มีบทเหกล้อมพระบรมมประเพณีการเหกล้อมพระบรมมก็ไม่อาจดำเนินไปได้

หลังจากรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมา บทเห่กล่อมพระบรรทมหมคมบทบาทไปในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของประเพณีที่สำคัญอันหนึ่งของราชสำนักไทย เหลือแต่เพียงบทบาทในฐานะที่เป็นวรรณคดีซึ่งมีคุณค่าประเภทหนึ่งของไทย ดังจะได้กล่าวถึงโดยลำดับต่อไปนี้

5.2 คุณค่าทางด้านเนื้อหาของบทเห่กล่อมพระบรรทม

บทเห่กล่อมพระบรรทมนอกจากจะมีเนื้อหากล่าวปลอบประโลมพระกุมารให้บรรทมหลับอย่างเป็นสุข อันเป็นวัตถุประสงค์โดยตรงของบทเห่กล่อมพระบรรทมแล้ว ผู้ประพันธ์ยังได้กล่าวถึงเหตุการณ์หรือสิ่งอื่น ๆ แทรกปะปนไปกับเนื้อหาของบทเห่กล่อมด้วย ส่วนมากมักจะเป็นรายละเอียดเกี่ยวกับพระกุมารในด้านต่าง ๆ และสภาพชีวิตความเป็นอยู่ภายในราชสำนักที่แวดล้อมผู้ประพันธ์อยู่ รายละเอียดของเนื้อหาดังกล่าวนี้นี้สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมในสมัยที่ประพันธ์บทเห่กล่อมพระบรรทมได้ทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้เนื้อหาบางส่วนที่กล่าวถึงเรื่องราวในวรรณคดีและสภาพธรรมชาติต่าง ๆ ยังช่วยทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังบทเห่กล่อมได้รับ เกิดความรู้สึกบางประการและความบันเทิงใจอีกด้วย ผู้วิจัยจึงขอกกล่าวถึงคุณค่าทางด้านเนื้อหาของบทเห่กล่อมพระบรรทมโดยแบ่งออกเป็น 2 หัวข้อใหญ่ ๆ ดังนี้

5.2.1 ด้านสังคมและวัฒนธรรม

สังคมไทยในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีการแบ่งระดับชั้นต่าง ๆ ของบุคคลในสังคมตามฐานันดรของบุคคลเหล่านั้น¹ อันได้แก่

พระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์

ขุนนาง

¹ไพฑูริย์ เครือแก้ว, ลักษณะสังคมไทยและหลักการพัฒนาชุมชน (พระนคร : สำนักพิมพ์เกื้อกูล, 2506), หน้า 3/1-3/8.

ไพร่ (สามัญชน)¹

ทาส

บุคคลในแต่ละชนชั้นจะมีแบบแผนในการดำเนินชีวิตในส่วนรายละเอียดแตกต่างกันออกไป ชนชั้นที่อยู่ในระดับสูงจะมีแบบแผนในการดำเนินชีวิตซับซ้อนและมีพิธีรีตองมากกว่าชนชั้นที่อยู่ในระดับรอง ๆ ลงมา โดยเฉพาะระดับพระมหากษัตริย์จะมีแบบแผนและพิธีการในเรื่องต่าง ๆ มากกว่าบุคคลอื่น วัฒนธรรมอันเนื่องด้วยการเกิดและการดูแลเอาใจใส่เด็กก็เป็นส่วนหนึ่งของแบบแผนในการดำเนินชีวิตดังกล่าวด้วย การศึกษาวิเคราะห์บทเห่กล่อมพระบรรทมช่วยสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมอันเนื่องด้วยการประสูติและการดูแลเอาใจใส่เจ้านายผู้ทรงพระเยาว์ในราชสำนัก ดังหัวข้อต่าง ๆ ต่อไปนี้

ก. ว่าด้วยวัฒนธรรมอันเนื่องด้วยการประสูติ
ของเจ้านายในราชสำนัก

บทเห่กล่อมพระบรรทมเป็นหลักฐานสำคัญส่วนหนึ่งซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมอันเนื่องด้วยการประสูติของเจ้านายในราชสำนัก นับตั้งแต่การเตรียมการประสูติ การสมโภชรับขวัญเมื่อแรกประสูติ พิธีสมโภชสามวัน พิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ การดูแลเอาใจใส่พระกุมารเมื่อเจริญวัยขึ้น และประเพณีการเห่กล่อมพระบรรทมพระกุมาร ซึ่งจะปรากฏว่ามีการปฏิบัติและพิธีการอย่างเป็นขั้นตอน ต่างจากทารกที่เป็นสามัญชน

บทเห่กล่อมพระบรรทมบางส่วนจะมีเนื้อหากล่าวถึงรายละเอียดของพิธีสมโภชต่าง ๆ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อจะรับขวัญพระกุมารประการหนึ่ง และเพื่อ

---

¹คำว่า ไพร่ แต่เดิมใช้หมายถึงคนทั่วไปอันเป็นส่วนใหญ่ของสังคม แต่ในปัจจุบันความหมายเปลี่ยนไปในทางที่เลวลง มักใช้ในความหมายว่าเป็นคนเลว ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้จึงใช้คำว่า สามัญชน แทนคำว่า ไพร่.

อัญเชิญเทวคาทั้งหลายนามคุ้มครองพระกุมารพร้อมทั้งอำนวยพรให้ปลอดภัยจาก
ภัยอันตรายต่าง ๆ และได้รับแต่ความเป็นสวัสดิมงคลอีกประการหนึ่ง ราย
ละเอียดของพิธีต่าง ๆ ซึ่งปรากฏอยู่ในเนื้อหาของบทเห่กล่อมพระบรรทมนั้น
ผู้วิจัยได้กล่าวถึงอย่างละเอียดแล้วในบทที่ 2¹ ในที่นี้จึงจะยกเนื้อความมา
เพียงตอนเดียวพอให้เห็นตัวอย่างเท่านั้น ดังนี้

... โองการสั่งข้าทูลลออง	ผูกพากยจำนอง	อัญเชิญถวานเทพสถาน
ขอเชิญสรรพเทพมาภิบาล	สุขมาลกุมาร	บุตรีสมเด็จจอมผไท
คามนี้ควรมาประชุมใน	เรือนจันทอันไพ	บุลยราชศฤงฆาร
รับเครื่องวรามิสักการ	เทียนทองชัชวาล	สุคนธรศบุษบา
บายศรีหิรัญรจนา	แกวกาญจนมหา	พิจิตรบันจงผุจงดวย
ชมเครื่องประดับพรรณราย	ปทีปเทียนวิเชียรฉาย	จำรัสจำรูญรุ่งเรือง
.....	.....	.....
• สรววมเทพเทวราชทั้งปวง	ทุกสถานพิมานสรวง	เชิญช่วยอำนวยสวัสดิ์
ไ้พระราชาบุตรบุตรี	เสวยบรมยเปรมปรีดี	อยามีพระโรคนทราย
เสด็จพราหมณ์โอมอาณมนตถวาย	อิศวรเวทสาทยาย	นิพนธ์โสลกถลองสาร
ไ้พระชนมวรณะสันดาน	ศรีสวัสดิ์คียนาน	สุขะพะละสดาวร ²

นอกจากพิธีการต่าง ๆ อันเนื่องด้วยการประสูติของพระกุมารแล้ว
ยังมีการเห่กล่อมพระกุมารในชีวิตประจำวัน เนื้อหาในบทเห่กล่อมพระบรรทม
ทำให้ได้ทราบถึงรายละเอียดของการเห่กล่อมพระกุมาร ซึ่งมีการปฏิบัติอย่าง
เป็นขั้นตอน ในขณะที่ทารกสามัญชนมีปิตามารดาผู้เลี้ยงดูเป็นผู้ขับกล่อมด้วย
บทกล่อมสั้น ๆ อันมีทำนองง่าย ๆ นั้น ในการเห่กล่อมพระบรรทมพระกุมาร
จะมีเจ้าพนักงานทำหน้าที่เห่กล่อมพระกุมารโดยเฉพาะ โดยอาจจะประกอบ
ด้วยต้นเสียงคนหนึ่งและลูกคู่อีก 2-3 คน และยังมีการบรรเลงดนตรีประกอบ

¹ รายละเอียดเกี่ยวกับวัฒนธรรมอันเนื่องด้วยการประสูติของพระกุมาร
นี้ ผู้วิจัยได้กล่าวถึงอย่างละเอียดไว้แล้วในบทที่ 2 หน้า 21-34.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, สำเนา
วิจารณ์เขาลูกหลวง, หน้า 54-55.

การเห่ล้อมค้าย ดังที่ปรากฏเนื้อความในบทเห่ล้อมพระบรมมดนี้

๑) เห่เอียนนมุเกษ	หนูนเรศอศิครุ
เชษฐบรมใหญ่วร	ชานอญจะเห่ใหม่บรม
ลวนเหลาอนงคนอม	สะพรั่งพร้อมทั้งนางนม
พี่เลี้ยงเคียงบัณฑุก	ชักสายพระกรงทอง
คนบุทกขึ้นเลี้ยง	เสนาะสำเนียงไม่มีสอง
ลูกครุฑขีบรอง	เพราะพระองค์สำเนียงนวล ¹

ข. ว่าค้ายสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของพระกุมาร

ในราชสำนัก

บทเห่ล้อมพระบรมมดที่ผู้วิจัยรวบรวมและค้นคว้ามาได้นี้ส่วนใหญ่ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับผู้ประพันธ์และสมัยที่แต่ง มีหลักฐานปรากฏเพียงแต่ว่าบทเห่ล้อมพระบรมมดเหล่านี้ประพันธ์ขึ้นในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ (ประมาณได้ว่าไม่เกินรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 ค้ายเหตุนี้ภาพสะท้อนเกี่ยวกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ภายในราชสำนักที่ได้รับจากบทเห่ล้อมพระบรมมดจึงมีลักษณะเป็นภาพที่ไม่สามารถปะติดปะต่อให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และไม่สามารถระบุระยะเวลาที่แน่นอนได้

รายละเอียดเกี่ยวกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของพระกุมารนั้น ผู้ประพันธ์บทเห่ล้อมพระบรมมดได้กล่าวควบคู่ไปกับเนื้อหาในส่วนที่กล่าวปลอบประโลมพระกุมารให้บรม ทั้งนี้ผู้ประพันธ์อาจมิได้เจตนาจะแสดงสภาพชีวิตความเป็นอยู่หรือสภาพแวดล้อมของพระกุมารออกมาโดยตรง แต่เมื่อกล่าวถึงพระกุมารแล้วก็อ้อมไค้ที่จะมีรายละเอียดเกี่ยวกับพระกุมารในค้ำต่าง ๆ รวมทั้งสภาพชีวิตความเป็นอยู่ภายในราชสำนักที่แวดล้อมพระกุมารแทรกเข้ามาด้วย²

¹ หอสมุดแห่งชาติ, "เรื่อง เฉลิมพระเกียรติ (เห่ล้อมพระบรมมด)" สมุดไทยคำ เลขที่ 5 คู่ 114 ชั้น 2/1 มัดที่ 78.

² รายละเอียดเกี่ยวกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของพระกุมารภายในราชสำนักนี้ ผู้วิจัยได้กล่าวถึงอย่างละเอียดไว้แล้วในบทที่ 3 หน้า, 57-81.

เนื้อหาของบทเห่กล่อมพระบรรทมได้ชี้ให้เห็นว่าพระกุมารมีความเป็นอยู่อย่างดีเลิศ มีสภาพแวดล้อมที่น่ารื่นรมย์ และได้รับการดูแลเอาใจใส่จากพระพี่เลี้ยงพระแม่นม ข้าราชการบริพารผู้แวดล้อมอย่างใกล้ชิดทะนุถนอม เช่น การอาบน้ำแต่งตัว การนำลงพระอุและเห่กล่อม การชวนให้เที่ยวเล่น ฯลฯ ดังปรากฏในข้อความที่พรรณนาไว้ในบทเห่กล่อมพระบรรทม ดังตัวอย่างเช่น

... อุนงคณาฎประจางาน พระอุทองอันผองใส	ยุพราชบรรทมใน สุขุมพิตรรองเรื่อง
..... พี่เลี้ยงพระนมถนอม อยาทรงกรรแสงเลย	..... สพริกพร่อมพระทราชมเชย จะชากล่อมพระจอมใจ... ¹
... อุมองคค์ุรงศาคร สุระเสี้ยงยอมสวายสม สุพรรณกมุทินคลา ทองเที่ยวเลียวลอยไป	พระสายสมรุขึ้นเชยชม ชมเครื่องเล่นเย็นพระทัย รูปมัจฉาสุกแสงใส ใสสำหรับพระศาคร
..... เครื่องเล่นล้วนเป็นกล คังวาพระวิศุณกรรม สุรงแล้วไลสุคนชาร รินรวยสวายพระกาย	..... มีเกลื่อนกอลนแกลงรังสรรค บันจงแต่งแกลงมาถวาย ตระการกลินกำจรจาย ตระหลบฟุ้งกรมเกรินใจ... ²

นอกจากนั้นแล้ว ผู้อ่านจะมองเห็นภาพอื่น ๆ ในราชสำนักอันได้แก่สิ่งของเครื่องใช้อันงดงามมีค่าต่าง ๆ สถานที่ รวมทั้งบุคคลผู้ทำหน้าที่ต่าง ๆ กันในราชสำนักด้วย ดังตัวอย่างเช่น

... ทินจไหญ่พื้นไพจิค วิเสคสันเมื่อผันแปร	กระจกตีดตามของแกล ประเทืองโคมประทีปราย
--	---

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, สำเนาวิจารณ์เห่ชาลูกหลวง, หน้า 57.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 60-61.

เตี้ยตั้งบัลลังก์อาสน์
 รวบรวมพระสูตรสาย
 อัจฉรรชั้นบุชา
 คาคาษุคุพาคพิง
 นาลิกาฝารังคิต
 โมงยามตามทำนอง
 โคมอรามติดตามเสา
 หอคที่ทางวางบัลลังก์
 มีชานพักตำหนักนอก
 เทียบที่หอริชวาง

ยี่ภูลาดล้นเนคนาย
 แสนโสดพิศวิจิตรจริง
 ระบุะมาจุมกสิงห
 ลวนเครื่องแก้วกับเครื่องทอง
 ชะวะลิดแลล่ายอง
 สำเนียงเสียงสำเนียงระงัง
 กระจกเงาสับแลบั้ง
 เสวยสรงทรงสำอังก
 สำรับออกซึ่งหอกกลาง
 ทั้งตีกลองอสังกร...¹

สำหรับบุคคลผู้ทำหน้าที่ต่าง ๆ ในราชสำนักซึ่งปรากฏอยู่ในบทเห่
 กล่อมพระบรมมนี้ มักจะกล่าวถึงบุคคลผู้ทำหน้าที่ดูแลเอาใจใส่พระกุมาร เช่น
 พระแม่นม พระพี่เลี้ยง เจ้าพนักงานผู้ทำหน้าที่เห่กล่อมพระบรมม เจ้าพนักงาน
 ผู้ทำหน้าที่บรรเลงดนตรี ดังตัวอย่างเช่น

"ทั้งพี่เลี้ยงแลนางนม   ต่างชื่นชมทุกคืนวาร"²

"เห่เอยเห่กล่อม   พระทูลกระหม่อมจะบรรทม
 ขาบาทขอบังคม   ชับประสมดนตรี"³

นอกจากสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของพระกุมารและสภาพแวดล้อม
 รอบตัวพระกุมารแล้ว บทเห่กล่อมพระบรมมยังมีเนื้อหาบางส่วนที่สะท้อนให้
 เห็นถึงความผูกพันทางใจระหว่างพระกุมารและบุคคลผู้แวดล้อมพระกุมารด้วย
 ส่วนใหญ่ได้แก่พระแม่นมและพระพี่เลี้ยงผู้ทำหน้าที่ดูแลเอาใจใส่พระกุมารอย่าง
 ใกล้ชิด ผู้อ่านจะมองเห็นความรู้สึกของผู้แวดล้อมพระกุมารว่ามีความรักความ
 เอ็นดูพระกุมารในฐานะที่ยังเป็นทารกผู้อ่อนเยาว์บริสุทธิ์ ในขณะที่เดียวกันก็มี

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำเนา
วิจารณ์เห่ชาลูกหลวง, หน้า 63-64.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

ความจริงรักภักดีและยกย่องเทอดทูนพระกุมารไว้ในฐานะอันสูงส่งดังเช่น
ข้อความที่ปรากฏอยู่ในบทเห่กล่อมพระบรรทม ดังนี้

๑ เหน้เอนนอมสิโรจ	คว้ยปราโมทเปรมปริ
ยอกรอุญชูลี	พระวรวราชกุมาร
ปางเมื่อพระบันทม	เปนมบรมศุกษา
๐.....๐	.....๐.....๐
ชาหลวงทั้งปวงพรอม	ค่านับนอมพระหนอไท
คูดังการาใน	นพภาพินพโยมบน
ลอมดวงศศิทร	เมื่อขจรแจมกลางหน ¹

ค. ว่าคว้ยฐานะของพระกุมารและสถาบัน

พระมหากษัตริย์

บทเห่กล่อมพระบรรทมมีข้อความปรากฏอยู่มากทีเดียวที่กล่าว
เทอดทูนพระกุมารว่า เป็นบุคคลผู้ดำรงอยู่ในฐานะอันสูงส่งและเป็นผู้ที่มี
คุณสมบัติ มีบุญบารมีเหนือกว่าคนทั้งหลายนับตั้งแต่กำเนิด² ความคิดประการ
หนึ่งคือพระกุมาร เป็นผู้มีความสำคัญดังที่ผู้ประพันธ์ได้เปรียบเทียบว่าพระกุมาร
สืบเชื้อสายมาจากพระพุทเจ้า ความคิดนี้สืบเนื่องมาจากความศรัทธาของ
คนไทยที่มีต่อพุทธศาสนา กล่าวคือ พระพุทเจ้าซึ่งเป็นพระศาสดาของพุทธศาสนา
มีพระชาติกำเนิดเป็นกษัตริย์ และคว้ยพระปัญญามารมีและบารมีอื่น ๆ จึงได้
ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ จนผู้คนพากันยกย่องว่าเป็นพระศาสดาของ
พุทธศาสนา ผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากพระพุทของค์จึงน่าจะมีสำคัญอย่างยิ่งยวด
ไปคว้ย ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาตอนต้นยัง
โปรดฯ ให้ขนานพระนามพระวราชกุมารซึ่งเกิดคว้ยสมเด็จพระอัครมเหสีให้เป็น

¹ หอสมุดแห่งชาติ, "เรื่อง เณริมพระเกียรติ (เห่กล่อมพระบรรทม)"
สมุดไทยคำ เลขที่ 5 ตู 114 ชั้น 2/1 มัคที่ 78.

² รายละเอียดเกี่ยวกับฐานะของพระกุมารนี้ ผู้วิจัยได้กล่าวถึงอย่าง
ละเอียดแล้วในบทที่ 3 หน้า, 73-76.

"สมเด็จพระนอพุทธเจ้า"¹ พระนามเรียกขานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความคิด
ดังกล่าวนี้อย่างชัดเจน

นอกจากนั้นยังแฝงนัยความหมายไว้ด้วยว่า พระกุมารน่าจะเปี่ยมไปด้วยคุณธรรมอันสูงส่ง ดังมีข้อความกล่าวยกย่องพระกุมารในลักษณะเช่นที่ว่านี้
ปรากฏอยู่ในบทเหกล้อมพระบรรทมดังนี้

๐) เหนือพระหนอนารถ	พระเขยวราชอดิศร
หนอเนื้อพระชินวร	จำเริญสวัสดิคิมงคล
เทพเชิญเจริญภักตร์	พระยอดศรีมาปฏิสนธิ
ฝูงญาติและฝูงชน	ก็ชื่นชมแลสมปอง... ²

ความคิดอีกประการหนึ่งคือ เรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ ในสังคม
ไทยสมัยโบราณนับตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบัน
สูงสุดของสังคม ฐานะของพระมหากษัตริย์ก็มีลักษณะเป็นเจ้าของชีวิตของประชาชน
ทุกคน เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดและเด็ดขาดในทุก ๆ ด้าน พระ
บรมราชโองการเปรียบเสมือนคำสั่งที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม อย่างไรก็ตาม
ข้อมูลจากประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่าลักษณะของพระมหากษัตริย์ไทยหลาย
พระองค์ปรากฏออกมาเนื่องจากแนวความคิดในเรื่องความเป็นพระราช 2
แนวด้วยกัน คือ เป็นสมมุติเทวราชาและธรรมราชา

สมมุติเทวราชา แนวความคิดนี้ได้มาจากความคิดทางศาสนา
พราหมณ์โดยผ่านทางขอม กล่าวคือ เชื่อว่าพระมหากษัตริย์คือเทพเจ้าหรือ
สืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้า หรือมีฐานะสูงส่งเกินมนุษย์ธรรมดาเปรียบประหนึ่ง
เทพเจ้า เป็นเทวคาโดยสมมุติ จึงได้เรียกกันว่า สมมุติเทวราช แนวความคิด

¹พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, "กฎมณเฑียรบาล" ใน
กฎหมายตราสามดวง (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505), 1 : 70-71.

²สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำเนา
วิจารณ์เหชาลูกหลวง, หน้า 11.

นี่เองที่มีอิทธิพลต่อการปกครองและชนมประเพณีมากมายหลายอย่าง

ธรรมราชา แนวความคิดนี้ได้รับอิทธิพลมาจากคำสอนในพุทธศาสนา
ที่ว่า ผู้ปกครองควรเป็นผู้มีคุณธรรม มีธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการ
ดำเนินชีวิต พระมหากษัตริย์แม้จะทรงเป็นผู้นำของสังคมทั้งในยามศึกและยาม
สงบ และแม้จะมีพระราชอำนาจสูงสุดก็ตาม แต่ก็ทรงยึดมั่นในคุณธรรมหลาย
ประการ ได้แก่ ทศพิธราชธรรม* และจักรวรรดิวัตร**

ด้วยเหตุที่พระกุมาร เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากพระมหากษัตริย์ จึงเป็น
ส่วนหนึ่งของสถาบันพระมหากษัตริย์และมีฐานะอันสูงส่งเหนือคนธรรมดาไปด้วย
ข้อความในบทเห่กล่อมพระบรรทมที่กล่าวถึงพระกุมารจึงแฝงด้วยความรู้สึกที่
จงรักภักดีและยกย่องเทอดทูนไว้ในฐานะที่สูงส่งเหนือคนทั้งหลาย นอกจากนั้น
น่าสังเกตว่าผู้ประพันธ์มักจะเน้นในเรื่องที่ว่า พระกุมารจะเป็นผู้ปกครองกลุ่ม
คนในกาลอนาคตอย่างไรเห็นได้ชัด และข้อความหลายตอนยังแสดงให้เห็นว่า
ข้าราชการทั้งหลายคาดหวังที่จะเห็นพระกุมาร เป็นผู้อยู่ในธรรมเพื่อจะได้
เป็นที่พึ่งของผู้ที่อยู่ใต้ปกครองต่อไป ดังตัวอย่างเช่น

---

* ทศพิธราชธรรม คือ คุณธรรมของพระราชาผู้ปกครองบ้านเมือง
อันประกอบด้วย ทาน (การให้) ศีล (ความประพฤติดีงาม) ปริจจาคะ
(การบริจจาค เสียสละเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน) อาชชวะ (ความซื่อตรง)
มัททวะ (ความอ่อนโยน) ตปะ (ความมุ่งมั่นที่จะบำเพ็ญเพียรแต่ความดีงาม)
อภิกโกชะ (ความไม่โกรธ) อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียน) ชันติ (ความ
อดทน) และ อวิโรชนะ (ความสถิตมั่นในธรรม).

** จักรวรรดิวัตร หมายถึง พระจริยาที่พระจักรพรรดิพึงทรงบำเพ็ญ
สม่ำเสมอ เป็นหน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ อันประกอบด้วย ธรรมาชิปไตย
(ยึดธรรมเป็นหลักในการปกครอง) มา อธรรมการ (มิให้มีการกระทำความผิด
ความชั่วร้ายเดือดร้อนขึ้นในบ้านเมือง) ธนานประทาน (บันทึพย์เจดีย์ให้แก่ชน
ผู้ยากไร้ทรัพย์ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแคว้นแควน) สมณพราหมณปริปุจฉา
(ปรึกษาสอบถามปัญหา กับสมณพราหมณผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ).

... สิ่งสุขให้สำราญ โห่เลืลศลปฐพี ขอใ้พระเก็ยรติยศ ศัทรอยาแฉวพาน ใ้หมี่ไ้ชยมงคล ทรงบวชบรรพชา	ขอร่ำคณาญาไ้คมี ในแหลงหลาสุชาธาร ปรากฏทุกสถาน ใ้พายแพ้อั้ปะรา สถานลเป็นสุชา ใ้หยอดยงในทางธรรม... ¹
... พระยศพระยงใ้ใหญ่ ฟังบรมสมภาร	อยามี่ไ้ใครมาขุนปาน พระรมเกล้าของเราเออย... ²
... ชาน้อยคอยคณึง	จะฟังพาพระบารมี... ³

นอกจากนั้นถ้อยคำซึ่งผู้ประพันธ์ใช้กล่าวถึงพระกุมารนั้น ส่วนใหญ่จะแสดงให้เห็นถึงฐานะอันสูงส่งและเป็นผู้ปกครองของเหล่าข้าราชการบริพารและประชาชน ดังเช่นคำว่า "พระผ่านเกล้า" "พระยอดเขาวราช" "พระยอดชติยาหญิง" "พระยอดกษัตริย์" "พระหนอนารถ" "พระเขาวราชชติศร" เป็นต้น อีกทั้งยังปรากฏคำราชาศัพท์ที่ใช้กับพระกุมารอยู่มากมายที่เดี๋ยวนั้นบทเห่กล่อมพระบรรทม เช่น

" พระยอดเขาวเรศ เฉลิมเนตรผู้องงค์
เสด็จมาใ้ชมสมประสงค์ พระญาตีวงศ์ แวดล้อมถนอม เออย"

... เชิญชมใ้หลังสนิท อัยายก <u>พระบาทกร</u> อัยาทรง <u>พระกันแสงกริ้ว</u> เชิญหลัง <u>พระนัยนา</u>	อัยาหงุดหงิด <u>พระทัยถอน</u> ขึ้นกวัดแกวงอัยไปมา จะเผื่อคณิว <u>พระมังษา</u> <u>นิทราสำราญพระองค</u> เออย
---	---

¹ หอสมุดแห่งชาติ, "เรื่อง บทเห่กล่อมพระบรรทม" สมุดไทยคำ เลขที่ 6 ตู 114 ชั้น 2/1 มัดที่ 78.

² หอสมุดแห่งชาติ, "เรื่อง ฉะลิมพระเก็ยรติ (เห่กล่อมพระบรรทม)" สมุดไทยคำ เลขที่ 5 ตู 114 ชั้น 2/1 มัดที่ 78.

³ เรื่องเดียวกัน.

ง. ว่าด้วยความเชื่อและศาสนา

นอกเหนือจากพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติของไทยเราแล้ว คนไทยยังมีความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องของอำนาจประจำธรรมชาติ เช่น รุกขเทวดา เจ้าป่าเจ้าเขา ผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เครื่องรางของขลัง เป็นต้น ทั้งยังได้รับอิทธิพลความเชื่อของศาสนาพราหมณ์เข้ามาอีกด้วย คนไทยจึงมีความคิดความเชื่อทั้งทางศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อดั้งเดิมผสมกลมกลืนกันไปจนบางครั้งแยกไม่ออก

ความเชื่อดังกล่าวปรากฏอยู่บ้างในบทเห่กล่อมพระบรรทมเป็นต้นว่า คนไทยมีความเชื่อว่าผีเป็นผู้สร้างมนุษย์ขึ้นมา จึงอยู่ในฐานะเป็นเจ้าของทารกแรกเกิดและยังมีความเชื่อว่าเมื่อทารกมีอายุครบ 3 วัน ทารกนั้นพ้นเขตอันตรายมาแล้วระยะหนึ่ง ผีไม่สามารถทำอันตรายทารกได้ ต่อมาเมื่อทารกมีอายุครบหนึ่งเดือนแล้ว เชื่อกันว่าผีไม่สามารถมาเอาตัวทารกไปได้แล้ว ด้วยความเชื่อนี้เองคนไทยจึงต้องมีพิธีรับขวัญทารกที่สามารถรอดพ้นจากอันตรายในช่วงเวลาต่าง ๆ มาได้ ระยะเวลาสำคัญซึ่งประกอบพิธีรับขวัญนี้ได้แก่เมื่อทารกแรกเกิดออกมาครั้งหนึ่ง เมื่อทารกมีอายุได้ 3 วันครั้งหนึ่ง และเมื่อทารกมีอายุครบ 1 เดือนอีกครั้งหนึ่ง เป็นเช่นนี้ทั้งในระดักราชสำนักและสามัญชน บทเห่กล่อมพระบรรทมมีเนื้อหาบางส่วนซึ่งกล่าวถึงการสมโภชรับขวัญพระกุมาร กล่าวถึงการอัญเชิญเทวดาประจำป่าเขา ต้นไม้ รวมทั้งพระเป็นเจ้าของศาสนาพราหมณ์ให้มาช่วยคุ้มครองพระกุมารให้ปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ และให้ได้รับแต่ความเป็นสวัสดิมงคล นอกจากนั้นในพระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่พระกุมารยังได้อัญเชิญพราหมณ์ผู้ทรงคุณวุฒิมาประกอบพิธีสมโภชตามลัทธิทางศาสนาพราหมณ์ด้วย ดังตัวอย่างเช่น

๑) เฮอเยจะกล่าว ซึ่งสถิตคนพดกษา ขอใ้พระเยาวเรศ สถิตสุขสำราญใน	ถึงไท่ท้าวเทวา พดกษเทวาอำนวยไชย เรื่องเคชฎฐิติกร พระกมลไ้เบิกบาน... ¹
--	---

๒) ขยมาพาทอภิวาทพรหมมินทร์ คิวเทพมหิน ทรานุรักษ์ภูวคล จักรภุขทรงครุฑบินบน ควยนิลว้ตดช้ชวาล วิษเนศวรศักดิ์เหี่ยมหาร มยุรอาศนเลิศฤา ..... สรวมุเทพเทวราชทั้งปวง เชิญชวอำนวยสวัสดิ์ ใ้พระราชาบุทรบุรี อยามีพระโรคันทราย เสร์จพราหมณ์โอมอานมนต์ควาย นิพนช้โ้สลกแกลงสาร ใ้พระชนมวรรณะสันถาน สุขะพละสถาวร... ²	อาการอำนพ คือขันทกุมาร ..... ทุกสถานพิมานสรวง เสวยรมยเปรมปรีดี อิศวรเวทสาทยาย ศรีสวัสดิ์ยืนนาน
---	--

ความเชื่อทางพุทธศาสนานั้นมีปรากฏอยู่ในบทเห่กล่อมพระบรรทมหลายตอน ดังเช่นมีข้อความกล่าวยกย่องพระกุมารว่าเป็นหน่อเนื้อของพระพุทธเจ้า หรือมีข้อความกล่าวอำนวยพรใ้พระกุมารใ้มีโอกาสบรรพชาและใ้บรรลุนิพพานอันสูงสุด สามารถโปรดสัตว์ใ้ข้ามพ้นจากกิเลสทั้งปวง จนกระทั่งขอใ้พระกุมารใ้บรรลุนิพพานด้วย ดังปรากฏข้อความดังนี้

¹ หอสมุดแห่งชาติ, "เรื่อง บทเห่กล่อมพระบรรทม" สมุดไทยคำ เลขที่ 6 ตู 114 ชั้น 2/1 มัดที่ 78.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำเนาวิจารณ์เห่ชาลูกหลวง, หน้า 53-55.

๑) <u>เหอเยยพระหนอนารถ</u>	พระเยวราชชอติศร
<u>หนอเนื่อพระชินว</u>	จำเริญสวัสดิมงคล... ¹
ใมีไชยมงคล	สฎาผลเป็นศุกษา
<u>ทรงณวขบรรพชา</u>	<u>ใหยอคยิงในทางธรรม</u>
.....	.....
<u>สี่ช่ออำนวยไชย</u>	ถวายไวทกลิงอัน
<u>ขอหนึ่งใโคศรัต</u>	พระทรงสวัสดิ์เฉลิมชวัญ
<u>โปรคส์ควในสามัน</u>	<u>ชามโอมกันคาร</u>
<u>ใพพนหวงมหรรมพ</u>	<u>ชามภพสงสาร...</u> ²
...อย่ารู้มีพระโรคัน	สรพสรพสี่งอวารณ
<u>นिरพานบันคาลจร</u>	สำราญราชภิมยา... ³

นอกจากนี้ยังมีข้อความกล่าวถึงความเชื่อในเรื่องกรรมปรากฏอยู่ในบทเหกปลอมพระบรรทม ถึงแม้ว่าจะมีข้อความปรากฏอยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่ก็ได้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องกรรมตามหลักพุทธศาสนา ดังที่ผู้ประพันธ์ได้กล่าวไว้ในบทเหกปลอมพระบรรทมเรื่อง อุนรุท ในตอนที่พระอุนรุทคร่ำครวญถึงนางอุษาเมื่อต้องพลัดพรากจากกันว่า คงเป็นเพราะผลกรรมที่ได้เคยพรากชีวิตของผู้อื่นให้จากกันมาก่อน จึงต้องพลัดพรากจากนางอุษาคือเป็นที่รัก ดังข้อความต่อไปนี้

...โอ้เวรใโคโยมาปลิดเปลื้องสวาคิ จากไสยาสันยามสมเกษมสันต์
 ฤาษพปางสร้างกรรมอเนกนันค พรากคุดส์ควพลัดกันกำลั้งเซย

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำเนาวิจารณ์เหชาลภูหลวง, หน้า 11.

² หอสมุดแห่งชาติ, "เรื่อง บทเหกปลอมพระบรรทม" สมุคไทยคำ เลขที่ 6 ฑู 114 ชั้น 2/1 มัดที่ 78.

³ หอสมุดแห่งชาติ, "เรื่อง เฉลิมพระเกียรติ (เหกปลอมพระบรรทม)" สมุคไทยคำ เลขที่ 5 ฑู 114 ชั้น 2/1 มัดที่ 78.

แวรน้ำสนองน้องรัก กับตัวพี่ให้ประจักษ์นิจาเอ๋ย
พระทรงครองหมองมุงไมละเลย ศรีสุคาญเคยลี้มละลาย...¹

จ. ว่าควายนิยมเกี่ยวกับการปฏิบัติตนของสตรี

ในสังคม

บทเห่กล่อมพระบรรทมมีอยู่เพียงบทเดียวซึ่งมีเนื้อหาในทำนองอบรมสั่งสอนพระกุมารีและสตรีในราชสำนัก แม้จะเป็นบทที่ไม่ยาวนานและไม่ละเอียดลออ แต่ก็พอจะแสดงให้เห็นค่านิยมของสังคมบางประการที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนของสตรี โดยกล่าวถึงการปฏิบัติตนอันเหมาะสมของกุลสตรีทั้งในเรื่องของกิริยามารยาท การระมัดระวังในการเจรจา และการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับฐานะและหน้าที่ของตน² ดังเช่นมีข้อความปรากฏอยู่ดังนี้

ยามดำเนินเดินไปไหนให้ช้าช้า	คอยเงยหน้าพอสบายสายสมร
หมสไบเสียดให้ตั้งจึงทอตุกร	แต่พออนอชอยชอยระหวายที่
เมื่อยามนั่งสั่งกำขับให้พับเพียบ	ให้ราบเรียบบุกิริยามารศรี
ตั้งสนทนา... กรพออนนคี่	ใหม่้งที่พวงพุ่มประทุมทอง
ยามนิทรಾಯาให้สอดมือกอดคอก	.....
ให้ระหวายทอตุกร... หมอนรอง	เข่าทั้งสองขางนั้นอยู่ชันชู
ยามสบายชายเนตรประเวศเที่ยว	อุยาเหลือบเหลือยวเล่นตาปะตาหู
คอยเฝ้ากราย... เนตรสั่งเกตดู	คอเห็นรูจึ่งคอยชะมอยมา... ³

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำเนาวิจารณ์เห่กล่อมหลวง, หน้า 49-50.

² รายละเอียดเกี่ยวกับคำสอนและข้ออันควรประพฤติปฏิบัติตนของสตรีดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยได้กล่าวถึงอย่างละเอียดแล้วในบทที่ 3 หน้า, 87-92.

³ หอสมุดแห่งชาติ, "เรื่อง บทเห่กล่อมมลูกลวง (กลอนสอนหญิงชาววัง)" สมุดไทยคำ เลขที่ 10 คู่ 114 ชั้น 2/1 มัดที่ 78.

5.2.2 คุณค่าทางวรรณคดีและความรู้เบ็ดเตล็ด

บทเห่กล่อมพระบรรทมบางส่วนมีเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์ในวรรณคดี เรื่องต่าง ๆ และบทพรรณนาสภาพธรรมชาติ เนื้อหาในส่วนนี้ไม่เพียงทำให้ ผู้อ่านและผู้ฟังได้ทราบเรื่องราวอันน่าประทับใจของเหตุการณ์ตอนสำคัญใน วรรณคดีเท่านั้น แต่ผู้อ่านและผู้ฟังยังได้รับเกร็ดความรู้ในเรื่องต่าง ๆ อีก หลายเรื่องประกอบไปด้วย ดังที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงรายละเอียดต่อไปนี้

ก. ว่าด้วยเรื่องราวในวรรณคดี

ผู้ประพันธ์บทเห่กล่อมพระบรรทมได้นำเอาเหตุการณ์ที่สำคัญบางตอน จากวรรณคดีหลายเรื่อง มาประพันธ์เป็นเนื้อหาของบทเห่กล่อมพระบรรทมตาม ที่ได้กล่าวไว้อย่างละเอียดแล้วในบทที่ 3¹ ลักษณะเช่นนี้นับว่าเป็นการช่วย สืบทอดและเผยแพร่วรรณคดีของไทยเราอีกทางหนึ่ง

วรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ซึ่งเป็นต้นเค้าของเนื้อหาในบทเห่กล่อม พระบรรทมนั้นส่วนใหญ่แล้วเป็นวรรณคดีการแสดงและวรรณคดีนิทาน เช่น เรื่องรามเกียรติ์ อรุณรท อิเหนา สังข์ทอง ไชยเชษฐา จันทโครบ กากี พระ อภัยมณี วรรณคดีเหล่านี้เป็นที่รู้จักคุ้นเคยของผู้ใหญ่เป็นอย่างดีทั้งจากการชม การแสดงละคร โขน หรือจากการอ่านวรรณคดีโดยตรง การที่นำเอาเรื่องราว ในวรรณคดีมาประพันธ์เป็นเนื้อหาของบทเห่กล่อมพระบรรทม จึงเป็นการถ่ายทอดวรรณคดีทางหนึ่งให้แก่พระกุมารตั้งแต่ในวัยเยาว์และยังอ่านหนังสือไม่ออก วรรณคดีบางเรื่องเช่น เรื่องพระประจักษ์เลขา ก็เป็นเรื่องที่ยังไม่เป็นที่รู้จักกัน แพร่หลายเท่าที่วรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ด้วย

ผู้วิจัยขอนำบทเห่กล่อมพระบรรทมซึ่งกล่าวถึงเรื่องราวของพระประจักษ์เลขา ตอนนางอุบลแปลงเป็นแขก มาแสดงประกอบดังนี้

¹รายละเอียดเกี่ยวกับเนื้อหาของบทเห่กล่อมพระบรรทมในส่วนนี้ ผู้วิจัยได้กล่าวถึงอย่างละเอียดไว้แล้วในบทที่ 3 หน้า, 107-116.

๑) เห็นโยมโยมยง	พระประจงเลขา
สถิตในทีไสยา	มีแต่อาวรณ์ครวญ
แต่ยลแซกก็แปลกจิต	ไม่เพี้ยนนิคอุบลนวล
ภาโถมงามทรามสงวน	เจ้าแปลงแปลกเป็นแขกมา
ทำใจจะไคแจจ	โหล้นแคลงวิญญา
ว่าโยมยงองค์สุคา	ถ้าจะเคนไทเห็นจริง
แล้วหวนคิดพิศวาส	อนงค์นาฏมณีหญิง
แต่อักษรไปวอนวิง	ไม่เหมือนอิงแอบองค์
คณิงรักอิงหนักทรวง	ไทเหงางวงฤคิง
สไบบางที่นางทรวง	เอาคลีหมประทม เอย ¹

นอกจากนี้ข้อความในบทเห่กล่อมพระบรรทมบางบทยังกล่าวถึงเกร็ดความรู้อื่น ๆ ที่ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีแทรกอยู่บ้าง เช่น ความรู้ในเรื่องของป่าหิมพานต์ หรือสัตว์บางชนิดที่มีปรากฏเพียงในวรรณคดีเท่านั้น ดังตัวอย่างเช่น

๑) ขึ้นเขาสูงสุด	พบพระยาครุฑทั้งคู่
ยื่นเยี่ยมหยั่งคอยู่	หึ่งคุพระทูลกระหม่อม เอย
๑) ซ้ำมั่วห้วยเหวผา	พบพระยาสุปัน
ทรวงเครื่องรังสรรค์	คอนเนตรพระทูลกระหม่อม เอย ²
๑) พระยอดเขาวราช	เสด็จประพาสหิมวา
ชมฝูงมยุรา	ถวายพระทูลกระหม่อมเอย ³

ข. ว่าด้วยลักษณะธรรมชาติต่าง ๆ

บทเห่กล่อมพระบรรทมหลายบทมีเนื้อความพรรณนาถึงสภาพธรรมชาติต่าง ๆ เป็นต้นว่า ความงดงามของดวงจันทร์ในคืนเดือนหงาย ภาพของ

¹ หอสมุดแห่งชาติ, "เรื่อง พระประจงเลขา (บทเห่กล่อม)" สมุดไทยคำ เลขที่ 11 คู่ 114 ชั้น 2/1 มัดที่ 78.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำเนาวิจารณ์เห่ชาลูกหลวง, หน้า 3.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

ธรรมชาติในเวลาเป็นขณะดวงอาทิตย์กำลังจะลับขอบฟ้า ภาพของต้นไม้
ดอกไม้ และสัตว์ชนิดต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้วอย่างละเอียดในบทที่ 3¹
ผู้ประพันธ์บทเหกล้อมพระบรมมหาราชวังไม่เพียงกล่าวถึงชนิดของต้นไม้ ดอกไม้ และ
สัตว์เท่านั้น หากยังได้แสดงลักษณะหรือกิริยาท่าทางของสัตว์ต่าง ๆ ประกอบ
ด้วย อันอาจจะช่วยให้ผู้สนใจได้รับความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของพืชและสัตว์
รวมทั้งสภาพธรรมชาติต่าง ๆ ไปด้วยในขณะที่ที่อ่านหรือฟังบทเหกล้อมพระบรมม
หาราชวัง ดังตัวอย่างเช่น

...ป่าระหุ่งคดคึก	สพรั่งพุดกษาไสว
หอมระรื่นชื่นฤทัย	ดอกไม้ไพรพนม
แกว่กู่หลาบุอังกฤษแกม	นางเค็ดแซมมวยผม
สร้อยฟ้าคูนาม	ทั้งสุกรมยุบโดย
บางบานตูมเป็นพมพวง	บางหลนรวงกลีบโรย
ทั้งพระพายชายโชย	เกสรโปรยปรายมา
ทั้งรวรินอินจันทน	กะลาพันกฤษณา... ²
...บาระบุญขุนแผน	ตระเวนกระแวนระวังไพร
ตัวเขียวเหยี่ยวตะไกร	ไลลูกไก่เวียนนาง
ที่เงื่อมเงาเขาสูง	แตลวนฝูงเหมหงษ์
ปีกเจ้าอรอนรอง	ประสานสงสาเนียง
นกยูงเป็นฝูงฟอน	เหมือนลครระเรีียง
กรีกกรายหมายเมียง	ประสานเสียงสนับดัง... ³
...โอโหทัยไขกาญจนภาษ	สกนชาติเพรียกพร้องต่างภาษา
กุกกุกแวงขันก้องในวง	โกกิลาเราเรงรวีวรรณ

¹รายละเอียดเกี่ยวกับเนื้อหาของบทเหกล้อมพระบรมมหาราชวังซึ่งกล่าวถึง
สภาพธรรมชาติต่าง ๆ นี้ ผู้วิจัยได้กล่าวถึงอย่างละเอียดแล้วในบทที่ 3 หน้า, 65-69.

²สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำเนา
วิจารณ์เหมาลูกหลวง, หน้า 35-36.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

เสนาะเสียงมยุเรศร้งหา   เรื่ยกุนิกรมยุราแซสรพ
 จัตุบทวิบาทนาพรณ   บางตีนตาทากันในคองคอง...¹

นอกจากนี้บทเห่กล่อมพระบรรทมบางบทยังปรากฏว่ามีเนื้อความพรรณนาถึงดวงดาวหลายชนิดในท้องฟ้า และลักษณะของดวงดาวเหล่านั้น ดังตัวอย่างเช่น

๑) เห่เอ๋ยอากาศ	สุดดวงจะพรรณนา
มีดาวคุดารา	ความมาห้ศคิน
ดาวเตาดาวผา	โกกิลลาไผ่ผิน
ดาวครุฑยุคนาคินทร์	คังจะบินขึ้นโอบกบน
ดาวสุ้าเภามีเสวไใบ	นายทวยและตนหน
ดาวซางเหมือนซางยงนทร์	จะเสียบ... พระจักรรา
ดาวฉัตรก็เหมือนโฉม	งามประโลมเสนาหา
ดาวภูดาวจุฬา	อยู่ที่ศปาประจำคอง
คองเก็ล่อนก็เล็ล่อนฟ้า	ดาวดูรารางมระหง
แสงระยับจับบองค	พระนุพงนราเออย ²

จากลักษณะต่าง ๆ ตามที่กล่าวมานี้จึงเห็นได้ว่า เนื้อหาของบทเห่กล่อมพระบรรทมมีขอบเขตกว้างขวางนับตั้งแต่เรื่อง ประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ ความคิดความเชื่อและค่านิยมของคนในสังคม เรื่องราวในวรรณคดี ตลอดจนเกร็ดความรู้เบ็ดเตล็ดอื่น ๆ อันมีความสำคัญและไม่อาจจะละเลยที่จะกล่าวถึงได้

5.3 คุณค่าทางคานวรรณศิลป์

บทเห่กล่อมพระบรรทมมีความงดงามกอปรด้วยคุณค่าทางวรรณศิลป์ อันเกิดจากการเลือกใช้ถ้อยคำอย่างประณีตและการประพันธ์อย่างมีศิลปะของ

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำเนาวิจารณ์เห่ชาลูกหลวง, หน้า 47.

² หอสมุดแห่งชาติ, "เรื่อง เฉลิมพระเกียรติ (เห่กล่อมพระบรรทม)" สมุดไทยคำ เลขที่ 5 คุ 114 ชั้น 2/1 มัดที่ 78.

ผู้ประพันธ์บทเหกล้อมพระบรมมภ์ ดังที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงต่อไปนี้

ก. การเลือกใช้คำที่เด่นในคำเสี่ยง¹ ซึ่งได้แก่ การเลือกใช้คำที่เด่นในคำสัมผัสสระ สัมผัสพยัญชนะ การเล่นเสียงวรรณยุกต์ การซ้ำคำ และซ้ำข้อความ การเลือกใช้คำที่เด่นในคำเสี่ยงของคำในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้ช่วยให้บทประพันธ์มีความไพเราะ ในขณะที่เดียวกันด้วยคำเหล่านี้ ก็อาจจะชี้แนะความหมายที่ลึกซึ้งหรือกว้างขวางได้เป็นอย่างดี ดังตัวอย่างเช่น²

... งเงือกขึ้นเกลือกกลิ้ง	มตีมิงคลมัจฉา
จรเข้และเหรา	ทั้งโลมาและปลาวาฬ
โผนเผนเส้นระลอก	ชุดกระรอกกาคณาน
นาคาอันกล้าหาญ	ขึ้นพนพลาญคองค่า
หัสคินบินฉาบ	กความขึ้นบนเวหา... ³

¹ รายละเอียดเกี่ยวกับศิลปะการประพันธ์ของบทเหกล้อมพระบรมมภ์ ในด้านการเลือกใช้คำที่เด่นในคำเสี่ยงของคำ ผู้วิจัยได้กล่าวถึงอย่างละเอียดแล้วในบทที่ 4 หน้า, 138-148.

² ในที่นี้ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องหมายแสดงการรับส่งสัมผัสให้ต่างกันเป็น 3 ลักษณะคือ ----- แสดงคำที่ส่งและรับสัมผัสกันในตำแหน่งบังคับของคำ ประพันธ์โดยปรกติ ----- แสดงคำสัมผัสสระนอกเหนือจากตำแหน่งบังคับของคำประพันธ์ และ ..... แสดงคำสัมผัสพยัญชนะ.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำเนาวิจารณ์เห่ชาลูกหลวง, หน้า 26.

... กระดุมภู เป็นคู่เคียง	เค้าโมงเมียงมองแล
ฝูงอิติมคุมขาม	กระจิมกระจิวาจอแจ
นกออกเอี้ยงเคียงคืบแค	เสียงขอแซลนินไพร
ไพรโคกนั้นโถกเสียง	เสนาะสำเนียงนกคะโน
.....	.....
นกอุลลอคลือเคียง	กระเรียนเรียงรังนาน
ฝูงยางกรอกคอกขัว	กระเตนกระตัวหัวขวาน

จากตัวอย่างทั้ง 2 ตัวอย่างข้างต้นนี้ เห็นได้ว่ามีทั้งการใช้คำที่
 เค้นในคานสัมพันธ์สระ และสัมพันธ์พยัญชนะ นอกเหนือไปจากคำที่ส่งและรับ
 สัมผัสกันในตำแหน่งบังคับของคำประพันธ์ น่าสังเกตว่าคำที่สัมผัสกันนั้นจะมี
 เสียงเด่นชัดกว่าคำอื่น ๆ ภายในวรรค คำที่สัมผัสกันด้วยสระเสียงสั้นก็มัก
 จะทำให้คู่มือลีลา ท่วงทีหนักแน่นขึ้น ดังเช่นคำว่า เผน-เลน ในข้อความว่า

"เผนเผนเลนระลอก ชลกระลอกนาคานาน"

ทั้งยังช่วยให้ภาพของสัตว์ต่าง ๆ ในทะเลที่กำลังแสดงอาการเคลื่อนไหว
 ไปมานั้น ดูว่ามีการเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น ในขณะที่คำซึ่งสัมผัสกัน
 ด้วยสระเสียงยาวนั้นมักจะทำให้คู่มือลีลา ท่วงทีอ่อนโยนละมุนละไม ดังเช่น
 คำว่า (อุ)ลล-ลล ในข้อความว่า

"นกอุลลอคลือเคียง กระเรียนเรียงรังนาน"

เมื่ออ่านและฟังดูแล้ว ทำให้เห็นภาพของนกอุลลอกที่กำลังคลอเคลียกันนั้นคู่มือลีลา
 ท่าทางน่ารักน่าเอ็นดูเต็มไปด้วยความอ่อนโยน ลักษณะดังกล่าวนี้สามารถช่วย
 เน้นความหมายของคำที่สัมผัสกันนั้นให้ดูแจ่มชัด มีน้ำหนักมากขึ้นด้วย

ส่วนการใช้คำที่เค้นในคานสัมพันธ์พยัญชนะนั้น มีทั้งที่สัมพันธ์พยัญชนะ
 กันเป็นชุด ๆ ชุดละ 2-3 คำ เช่นคำว่า ฐูเงือก เกลือกกถึง โผนเผน
 (กระ)ลอกนาคานาน (เค้า)โมงเมียงมอง (กระ)เรียนเรียงรัง เป็นต้น

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำเนา
วิจารณ์เหชาลุลหวง, หน้า 34-35.

และคำที่สัมผัสกันโดยมีคำอื่นมาคั่นระหว่างคำที่สัมผัสกันนั้น เช่นคำว่า
 เล่น(ระ)ลอก (กระ)จิบ(กระ)จาย นก(ตะ)โน (กระ)เตน(กระ)คว
 เป็นต้น การใช้สัมผัสพยัญชนะดังกล่าวนี้นอกจากจะช่วยทำให้บทประพันธ์มี
 ความไพเราะขึ้นแล้วยังช่วยทำให้บทประพันธ์มีความหมายเด่นชัดขึ้นอีกด้วย
 ดังเช่นคำว่า เกลือก ซึ่งเป็นคำที่แสดงกิริยาของการนอนเคลื่อนไหวไปมา
 อย่างช้า ๆ บนพื้นดิน เมื่อนำมาประกอบกับคำว่า กลิ้ง ซึ่งเป็นคำที่แสดงกิริยา
 ของการม้วนตัวเคลื่อนที่ไปบนพื้นดิน ช่วยแสดงภาพของงูเงือกซึ่งกำลังเกลือก
 กลิ้งไปบนพื้นดินให้แจ่มชัดขึ้น และเสียงของพยัญชนะ /กล/ ซึ่งให้ความรู้สึก
 ถึงการเคลื่อนไหวไม่อยู่นิ่ง ก็ช่วยเน้นความหมายของคำทั้งสองให้เด่นชัดขึ้น
 คำว่า โผน-เผน เล่น-(ระ)ลอก และ (กระ)นอก-ฉาค-ฉาน ซึ่งมีเสียง
 พยัญชนะ /ณ/ /ล/ /ณ/ สัมผัสกันนั้น และยังเป็นคำที่ประสมด้วยสระเสียง
 สั้นเป็นส่วนใหญ่ จึงให้ความรู้สึกที่ค่อนข้างรุนแรง ช่วยเน้นความหมายของคำ
 ซึ่งมีความหมายไปในทางการเคลื่อนที่ ไม่ว่าจะเป็นคำว่า โผน เผน เล่น
 ระลอก กระฉอก ให้มีความรวดเร็วรุนแรงยิ่งขึ้น จนสามารถมองเห็นภาพ
 ของสัตว์ขนาดใหญ่ต่าง ๆ ในทะเลกำลังเคลื่อนที่ไปมาอย่างรวดเร็ว จนทำ
 ให้น้ำทะเลปั่นป่วนแตกกระจาย เกิดทั้งคลื่นและเสียงอันดังยามที่สัตว์เหล่านั้น
 โผนเผนเล่นไปในท้องทะเล คำว่า (เค้า)โมง-เมียง-มอง (กระ)จิบ-
 (กระ)จาย-จอ-แจ (นก)ออก-เอียง เคียง-คัม-แค ช้อ-แซ-ส(นั้น)
 ซึ่งมีเสียงพยัญชนะ /ม/ /จ/ /อ/ /ค/ /ซ/ สัมผัสกันนั้น และประสมด้วย
 สระเสียงยาวเป็นส่วนใหญ่ ให้ความรู้สึกที่สบาย ๆ ไม่เคร่งเครียด เมื่อนำ
 มาพิจารณาประกอบกับความหมายของคำซึ่งกล่าวถึงนกชนิดต่าง ๆ ภายในป่า
 ที่กำลังส่งเสียงร้องอย่างร่าเริงและแสดงอาการเมียงมองดูอยู่ คำซึ่งสัมผัส
 กันด้วยเสียงพยัญชนะเหล่านี้ก็ช่วยเน้นภาพของนกเหล่านั้นให้ดูน่ารักน่าเอ็นดู
 ให้ความรู้สึกที่นรมย์น่าสบายเพิ่มขึ้นด้วย

ในทะเลเกตรา   บ้างแล่นมาแล่นไป
ลำนินิคิจิฉิว   เห็นหิวหิวอยู่ไรไร¹

คำที่มีการเล่นเสียงวรรณยุกต์และการซ้ำคำ เช่นคำว่า "จิจิฉิว" "นินิคิค" "หิวหิว" "ไรไร" ก็ช่วยทำให้บทประพันธ์มีความไพเราะและมีความหมายเด่นชัดขึ้นเช่นเดียวกัน คำว่า "นินิคิค" ก่อให้เกิดภาพเรือลำเล็ก ๆ หลายลำที่มองเห็นแต่ระยะไกล คำว่า "จิจิฉิว" ช่วยทำให้ความหมายว่าเล็กนั้นดูเล็กลงไปอีก ส่วนคำว่า "หิวหิว" และ "ไรไร" ก็ช่วยแสดงให้เห็นภาพของเรือว่าอยู่ห่างไกลมากลอยเป็นจังหวะขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่ในน้ำมองเห็นเพียงลำนินิคเดียว และมองเห็นบ้างไม่เห็นบ้างเป็นระยะ ๆ สลับกันไป ส่วนคำว่า "แล่นมาแล่นไป" ช่วยเสริมคำกริยา "แล่น" ให้เห็นภาพการเคลื่อนที่ในทิศทางที่ต่างกันของเรือเหล่านั้น

จากตัวอย่างที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าผู้ประพันธ์บทเห่กล่อมพระบรรทมได้พยายามเลือกใช้คำที่เด่นในด้านเสียงของคำ มาช่วยในการประพันธ์บทเห่กล่อมพระบรรทมอย่างประณีตและเหมาะสม

ข. การเลือกใช้คำที่เด่นในด้านความหมายของคำ² ได้แก่การเลือกใช้ถ้อยคำที่มีความหมายเหมาะสมและสอดคล้องกับเนื้อความของบทเห่กล่อมพระบรรทม สามารถถ่ายทอดภาพและอารมณ์ความรู้สึกที่ผู้ประพันธ์ปรารถนาจะแสดงออกมาสู่ผู้อ่านและผู้ฟังได้อย่างงดงาม แจ่มชัด ชวนให้เกิดความประทับใจ ดังตัวอย่างเช่น

¹สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำเนาวิจารณ์เห่ชาลูกหลวง, หน้า 26.

²รายละเอียดเกี่ยวกับการเลือกใช้คำที่เด่นในด้านความหมายของคำนี้ ผู้วิจัยได้กล่าวถึงอย่างละเอียดแล้วในบทที่ 4 หน้า, 148-154.

๑) เทอเยวันเพ็ง	พระจันทร์ก็เปล่งปลั่งลอย
เหลือ่องชแถมแซมช้อย	เคลื่อนคลอขลอลอยลม
แจ่มแจ่มแสงส่อง	สว่างทองพระบรรทม
น้ำค้างลงพร่างพรอม	ชำเลืองชมพระจันทร์
ที่กลางเดือนเหมือนกระต่าย	คลายคลายยายกับตา
ลอยเลื่อนเคลื่อนคลา	ทุกเพลาราตรี ¹

บทเห่กล่อมพระบรรทมตอนนี้เป็นบทพรรณนาความงดงามของดวงจันทร์ในคืนเดือนหงายอย่างมีชีวิตชีวา ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า "เปล่งปลั่ง" "เหลือ่องชแถมแซมช้อย" ในการพรรณนาถึงลักษณะของดวงจันทร์ที่เต็มดวง ทอรัศมีสว่างเต็มทีและมีสีเหลืองนวลงาม ทั้งคำว่า "เปล่งปลั่ง" และ "ชแถมแซมช้อย" นี้โดยปรกติแล้วใช้ในการพรรณนาถึงความงามและกิริยาอันนุ่มนวลของสตรี เมื่อนำมาใช้กับดวงจันทร์จึงทำให้เห็นภาพที่นุ่มนวลสบายตา ก่อให้เกิดความรู้สึกอ่อนโยนและมีความรู้สึกเสมือนว่าดวงจันทร์นั้นมีชีวิตชีวา ยิ่งนัก คำว่า "แจ่มแจ่ม" และ "แสงส่องสว่าง" ช่วยเน้นให้เห็นความสว่าง แจ่มกระจ่างของแสงจันทร์ ทั้งยังแสดงถึงความสำคัญของดวงจันทร์ในช่วงเวลานั้น ซึ่งดูเสมือนว่าเป็นศูนย์กลางของภาพที่ผู้ประพันธ์พรรณนาไว้ แม้แต่น้ำค้างซึ่งคอย ๆ ไโรยตัวลงมาตกต้องพื้นแผ่นดินและต้นไม้ใบหญ้าก็อดที่จะชำเลืองชมพระจันทร์ไม่ได้ คำว่า "พร่างพรอม" ให้ความรู้สึกว่่าน้ำค้างหยดหยาดลงมาบนพื้นแผ่นดินและต้นไม้ใบหญ้าด้วยความนุ่มนวล และประพรมไปทั่วทุกหนทุกแห่ง คำว่า "ชำเลืองชม" โดยปรกติแล้วใช้แสดงกิริยาแอบมองดูด้วยความสนใจและพึงพอใจของมนุษย์ เมื่อนำมาใช้ในที่นี้จึงทำให้ดูประหนึ่งว่าน้ำค้างก็มีชีวิตชีวาเช่นเดียวกับดวงจันทร์

นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ยังได้พรรณารายละเอียดของดวงจันทร์ไปอีกว่า รอยสีเทาที่บริเวณตรงกลางดวงจันทร์ บางครั้งก็ดูเหมือนกับว่าเป็นภาพ

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำเนาวิจารณ์เห่ชาลูกหลวง, หน้า 14.

ของกระต่าย บางครั้งก็คล้าย ๆ กับภาพของต่ายายคู่หนึ่ง โดยที่ภวีใช้คำว่า "เหมือน" ในที่แห่งหนึ่ง และคำว่า "คล้ายคล้าย" ในที่อีกแห่งหนึ่งในความหมายเดียวกัน ในวรรคต่อมาผู้ประพันธ์ได้พรรณนาให้เห็นภาพการเคลื่อนที่ของดวงจันทร์ โดยใช้คำว่า "ลอยเลื่อน" "เคลื่อนคลา" ซึ่งแสดงให้เห็นอาการของดวงจันทร์ที่ค่อย ๆ ลอยเคลื่อนที่อย่างช้า ๆ ก่อนที่จะลับไปจากท้องฟ้า เป็นลักษณะที่เกิดช้าแล้วช้าอีกอยู่ทุกคืน

...จึงเผยสุวรรณบัณฺฑิต	ทรนร้อนในฤทัย
เห็นแสงพระจันทร์ เขอคันไซ	สองถึงในช่องแกล
บริสุทธีบุคผาด	สุสะอาคนุยนตาแล
พิหมายนองเหมือนปองแข	เฝ้าช้แ่งช้เงอคอย
โอมุหลันวันเพ็ง	อันปลั่งเปล่งครรไลลอย
สุดจะเหาะไปเสาะสอย	ไทเคลื่อนคลอยจากโพยม... ¹

ผู้ประพันธ์บทเห่กล่อมพระบรรทมตอนนี้พรรณนาภาพของดวงจันทร์และสภาพธรรมชาติในเวลากลางคืน ในขณะเดียวกันก็นำสภาพธรรมชาติดังกล่าวนั้นมาเชื่อมโยงเข้ากับความรู้สึกของบุคคลที่กำลังมีความรักและปรารถนาที่จะได้พบกับนางผู้เป็นที่รัก ผู้ประพันธ์พรรณนาภาพของดวงจันทร์อันงดงามเต็มดวงในคืนเดือนเพ็ญที่เปล่งรัศมีออกมาสว่างแจ่มใสส่องเข้ามาทางช่องหน้าต่างที่เปิดไว้ ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า "คัน" ซึ่งมีความหมายว่า ไปจนถึง ผ่าฟันไปจนถึง มาช่วยในการพรรณนาให้เห็นว่าแสงจันทร์นั้นได้ส่องลอดเข้ามาถึงภายในช่องหน้าต่างจริง ๆ ผู้ประพันธ์ใช้คำขยายภาพของแสงจันทร์ว่า "บริสุทธี" "บุคผาด" และ "สุสะอาด" ซึ่งล้วนแต่มีความหมายถึงสะอาดผ่องแผ้ว คีงาม ทำให้มองเห็นภาพของแสงจันทร์ที่นวลกระจ่าง ใสสะอาดตา ในข้อความที่กล่าวว่า "เห็นแสงพระจันทร์เขอคันไซ" คำว่า "เขอ" โดยปกติแล้วเป็นคำสรรพนามบุรุษที่สองที่ใช้กับมนุษย์ เมื่อนำมาใช้กล่าวเรียก

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำเนาวิจารณ์เห่ชาลुकหลวง, หน้า 20.

ดวงจันทร์ จึงทำให้ดูเหมือนว่าดวงจันทร์นั้นมีชีวิตชีวา ก่อให้เกิดความรู้สึก
นารักน่าเอ็นดูเพิ่มขึ้นด้วย

แม้ว่าภาพที่ผู้ประพันธ์ได้พรรณนามานี้เป็นภาพที่มีความงดงาม เป็น
สภาพธรรมชาติที่น่ารื่นรมย์ น่าจะก่อให้เกิดความสบายใจ แต่กลับทำให้ผู้ชาย
คนหนึ่งคิดถึงนางผู้เป็นที่รักและปรารถนาที่จะได้พบ แต่ก็ยังไม่สมปรารถนา
จึงต้องรอคอยด้วยความโศกเศร้า กระวนกระวายใจยิ่งนัก โดยผู้ประพันธ์
เชื่อมโยงสภาพและความรู้สึกของชายผู้นั้นกับภาพที่ดวงจันทร์ที่ "ครรโลลอย"
คือ เคลื่อนที่ไปเรื่อย ๆ ในท้องฟ้าและอยู่สูงเกินกว่าที่ใครจะสอยลงมาเชยชม
ได้ และผู้ประพันธ์ใช้คำว่า "ชะงะชะงะอคอย" ในการพรรณนาถึงความรู้สึก
ของชายผู้นั้นได้อย่างแจ่มชัด

จากบทเห่กล่อมพระบรรทมทั้ง 2 ตอนที่ยกมาแสดงเป็นตัวอย่างนี้
เห็นได้ว่าผู้ประพันธ์ได้เลือกใช้ถ้อยคำที่มีความหมายในทางแสดงให้เห็นภาพ
ได้แจ่มชัด งดงาม ทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังบทเห่กล่อมพระบรรทมได้รับอรรถรส
จากถ้อยคำเหล่านั้น และมีความรู้สึกรวมไปกับเนื้อความของบทประพันธ์นั้น
ด้วย

ค. ศิลปะการใช้ความเปรียบ¹ ศิลปะการใช้ความเปรียบแบบ
ต่าง ๆ ช่วยเน้นให้บทประพันธ์มีความกระจำจรัสชัดขึ้น ก่อให้เกิดภาพและ
อารมณ์ความรู้สึกที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างเช่น

"เหอเยยดาวพยับ   ดั่งใครประคืบในเวหา
เป็นรูปสัตว์ดั่งจัดแจง   กระจำจรัสในนภา"²

¹รายละเอียดเกี่ยวกับศิลปะการใช้ความเปรียบแบบต่าง ๆ ใน
บทเห่กล่อมพระบรรทมนี้ ผู้วิจัยได้กล่าวถึงอย่างละเอียดแล้วในบทที่ 4 หน้า, 154-167.

²สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำเนา
วิจารณ์เห่ชาลुकหลวง, หน้า 15.

จากตัวอย่างนี้เห็นได้ว่าเป็นบทพรรณนาถึงสภาพธรรมชาติในเวลา
กลางคืน ผู้ประพันธ์พรรณนาโดยใช้วิธีการเปรียบเทียบว่าดวงดาวที่ส่องแสง
ระยิบระยับอยู่ในท้องฟ้านั้นเหมือนกับมีผู้ตั้งใจประดับตกแต่งไว้ และยังใช้
ความเปรียบกล่าวถึงลักษณะของดวงดาวที่เรียงรายอยู่นั้นว่า เมื่อมองดูแล้ว
เห็นเป็นรูปร่างของสัตว์ชนิดต่าง ๆ

<u>... นวลจันทร์แพ้นวลเจ้า</u>	<u>ไม่นวลเท่า นวลสุสมร</u>
<u>จันทร์กระจ่างกลางอัมพร</u>	<u>พระปรางกระจ่างใจ</u>
<u>บัวทิพย์ยังอายถิ่น</u>	<u>ถนนอมขวัญตองบังใบ</u>
<u>บัวนางน้ออายุใคร</u>	<u>จึงบมฉิวควยริ้วทอง</u>
<u>ปรางประพระสุคนธ์</u>	<u>ถึงปรางผลึกแพ้นอง</u>
<u>บุปผามาลากรอง</u>	<u>ไมรีนรินเทากลิ่นนาง...¹</u>

บทเห่กล่อมพระบรรทมตอนนี้เป็นบทพรรณนาชมความงามของสตรี
ผู้เป็นที่รัก โดยใช้ความเปรียบช่วยในการพรรณนาให้เห็นความงามนั้นอย่าง
กระจ่างชัด ผู้ประพันธ์ใช้วิธีเปรียบเทียบโดยนัยพรรณนาภาพของความงดงาม
ที่พบเห็นจากธรรมชาติ แล้วโยงมาเปรียบเทียบกับสตรีผู้เป็นที่รักกว่ามีความ
งดงามและมีคุณค่าเหนือกว่าธรรมชาติเหล่านั้นเสียอีก กล่าวคือ เปรียบผิว
ของนางกับความนวลงามของแสงจันทร์ เปรียบจิตใจที่ใสสะอาดของนางกับ
แสงสว่างของพระจันทร์ เปรียบถิ่นของนางกับคอกบัวทิพย์ เปรียบกลิ่นกายของ
นางกับกลิ่นหอมของดอกไม้

<u>๑๑๑) ๑๑) เห่เอ๋ยเห่รัก</u>	<u>แสนจะหนักในอุรา</u>
<u>ยากจะชมให้สมถวิล</u>	<u>ตั้งจะสิ้นชีวิตร</u>
<u>เห็นศศิธร เซอรอนฟ้า</u>	<u>จะใครควาเอาจาม</u>
<u>ไม่เจียมกายกระต่ายป่า</u>	<u>เกินวาสนาที่จะสม</u>

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, สำเนา
วิจารณ์เห่ชาลुकหลวง, หน้า 19.

ตัวอยู่ที่ใต้โพพนม
คิดหึกใจเสียเถิดกระต่าย
กมหนาแลคุดิน

ท่านลอยลมบนเมฆิน
ถึงจะหมายไม่สมถวิล
บนเมฆินอย่าคิด เอย¹

บทเห่กล่อมพระบรรทมบทนี้กล่าวถึงความรู้สึกของชายผู้มีความทุกข์ใจอันมีสาเหตุมาจากความหวาดหวั่นว่าตนจะไม่สมปรารถนาในความรัก เนื่องด้วยสตรีที่ตนรักมีฐานะสูงกว่าตนมาก การที่ผู้ประพันธ์ได้ใช้ความเปรียบเปรยนางผู้เป็นที่รักกับดวงจันทร์ซึ่งลอยอยู่สูงส่งในท้องฟ้า และเปรียบชายผู้นั้นกับกระต่ายป่าอันต่ำต้อยอยู่บนพื้นดินนั้น ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจความรู้สึกได้ คือว่า ชายผู้นี้มีความทุกข์ใจมากเหลือเกินราวกับกำลังจะตายไปทีเดียว และยังเข้าใจความรู้สึกของชายผู้นั้นอีกด้วยว่า เขามีความเสียดมใจเจียมตนจนในที่สุดต้องเลิกคิดหมายปองสิ่งอันสูงค่าเกินกำลังที่จะไขว่คว้ามาได้

จากตัวอย่างที่แสดงมาข้างต้นนี้ คงจะช่วยแสดงให้เห็นได้ว่า ศิลปะในการใช้ความเปรียบซึ่งผู้ประพันธ์นำมาใช้ประกอบในการพรรณานี้ เนื้อความของบทเห่กล่อมพระบรรทมนั้น มีส่วนช่วยเป็นอันมากในการแสดงให้เห็นถึงรายละเอียดของสิ่งที่ผู้ประพันธ์ต้องการพรรณนา ไม่ว่าจะเป็นการพรรณนาภาพหรืออารมณ์ความรู้สึกให้ดูกระจ่างชัดและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

การที่ผู้ประพันธ์ประพันธ์บทเห่กล่อมพระบรรทมด้วยความประณีตอย่างมีวรรณศิลป์เช่นนี้ ช่วยทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังบทเห่กล่อมพระบรรทมได้รับความประทับใจ มีความรู้สึกร่วมไปกับบทประพันธ์นั้น อันเป็นคุณค่าทางจิตใจซึ่งเกิดจากความงดงาม ไพเราะทางวรรณศิลป์ของบทเห่กล่อมพระบรรทม

¹ หอสมุดแห่งชาติ, "เรื่อง บทเห่กล่อมพระบรรทม" สมุดไทยคำ
เลขที่ 14 ๓ 114 ชั้น 2/1 มัคที่ 78.

5.4 คุณค่าทางด้านคีตศิลป์

การศึกษาในเรื่องประเพณีการเห่กล่อมพระบรรทมและบทเห่กล่อมพระบรรทมช่วยให้ได้ทราบว่า ยังมีดนตรีไทยบางส่วนซึ่งใช้บรรเลงประกอบในการขับลำนำเห่กล่อมพระกุมารให้บรรทม และเป็นบทเพลงที่แทบจะไม่มีใครรู้จักแล้ว นับวันจะสูญหายไป ทั้งยังเป็นบทเพลงที่มีความไพเราะเป็นอย่างมาก¹ การบรรเลงดนตรีประกอบกับการขับลำนำบทเห่กล่อมพระบรรทมในราชสำนักนี้จัดว่าเป็นศิลปะทางดนตรีที่มีคุณค่ายอดเยี่ยม

เมื่อกล่าวถึงดนตรีที่ใช้ประกอบในการเห่กล่อมพระบรรทม เราก็มักนึกถึงทำนองและจังหวะก่อนสิ่งอื่น ทำนองที่ใช้ในบทกล่อมเด็กของสามัญชนมีลีลาเอื่อย ๆ ครั้นเมื่อฟังทำนองดนตรีที่ใช้ประกอบการเห่กล่อมพระบรรทม จะเห็นว่ามีลีลาเอื่อย ๆ เช่นกันและมีการปรุงแต่งเสียงในระดับต่าง ๆ แล้วนำมาร้อยกรองไว้เป็นทำนองเสียงสูงเสียงต่ำอย่างเหมาะสม ส่วนจังหวะในเพลงเห่กล่อมพระบรรทมมีลักษณะของประโยคเพลงเป็นช่วงสั้น ๆ แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีความเชื่อมโยงต่อเนื่องกันไปโดยตลอด โดยที่จะใช้บันทึท้าวไกวประกอบจังหวะเพียงอย่างเดียว ทำให้การควบคุมจังหวะยึดหยุ่นได้ไม่มีข้อจำกัดตายตัว เหมาะกับลีลาของทำนองเพลงเป็นอย่างยิ่ง

ทำนองดนตรีของบทเห่กล่อมพระบรรทมบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีที่ดำเนินทำนองเพียงชิ้นเดียว คือ ซอสามสาย เสียงของซอสามสายเป็นเสียงที่ดึงดูดใจผู้ฟังได้มาก ต่างไปจากเครื่องดนตรีชนิดอื่น กล่าวคือ ซอสามสายประกอบด้วยสายเชือกจำนวนสามสาย เทียบเป็นคู่สี่² และใช้คันชัก

¹ รายละเอียดเกี่ยวกับการบรรเลงและขับร้องบทเห่กล่อมพระบรรทม ผู้วิจัยได้กล่าวไว้อย่างละเอียดแล้วในบทที่ 4 หน้า, 172-176.

² เทียบคู่สี่ หมายถึง การเทียบเสียงแต่ละสายให้ห่างกัน 4 ระดับเสียง กล่าวคือ สายสูงเทียบกับเสียงซอล สายกลางเทียบกับเสียงเร และสายต่ำเทียบกับเสียงลา.

5.5 คุณค่าทางค่านิยมอันแท้จริง

ในตอนต้น ๆ ของบทที่ 5 นี้ ผู้วิจัยได้กล่าวถึงคุณค่าในด้านต่าง ๆ ของบทเหกล้อมพระบรมม ในส่วนที่ค่อนข้างสูงส่ง เช่น คุณค่าทางค่านิยม ประเพณีเหกล้อม คุณค่าทางค่านิยมสังคมและวัฒนธรรม คุณค่าทางค่านิยมเนื้อหา แต่โดยแท้จริงแล้วบทเหกล้อมพระบรมมน่าจะมีคุณค่าทางค่านิยมอันแท้จริง มาเป็นอันดับแรก เพราะเป็นจุดมุ่งหมายโดยตรงของบทเหกล้อมพระบรมม พระกุมาร เป็นบุคคลเบื้องต้นที่ได้รับความเพลิดเพลินสบายพระทัยจากการเฝ้าพระอุปัชฌาย์กิริยาอันอ่อนโยนของพระพี่เลี้ยง และจากได้ฟังการเหกล้อมพระบรมมอันไพเราะทั้งด้วยเนื้อหา ศิลปะการประพันธ์ ตลอดจนจากกระแสเสียงของผู้เหกล้อมและทำนองของคนตรีที่บรรเลงประสานไปกับการเหกล้อมด้วย จนกระทั่งบรรทมหลับอย่างเป็นสุข พระกุมารทรงฟังบทเหกล้อมพระบรมมตั้งแต่ประสูติจนมีพระชนมายุเจริญขึ้น จึงสามารถรับรู้และรับรสของการเหกล้อมได้มากขึ้นโดยลำดับ

นอกจากพระกุมารแล้ว บุคคลอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้ชิดพระกุมารและได้ฟังการเหกล้อมพระบรมม ก็ได้รับความบันเทิงใจรวมไปด้วย

ถ้าจะกล่าวเน้นเฉพาะในเรื่องของเนื้อหาก็จะเห็นได้ชัดว่า แม้บทเหกล้อมพระบรมมจะมีได้นำมาใช้เหกล้อมแล้วในปัจจุบัน ก็ยังมีคุณค่าในด้านให้ความบันเทิงใจเป็นอย่างดี ดังเช่นเนื้อหาที่พรรณนาถึงสภาพธรรมชาติต่าง ๆ มักจะกล่าวถึงความงดงาม บรรยากาศอันร่มรื่นน่าสบายของธรรมชาติ และบรรยากาศรอบข้าง ผู้ประพันธ์ได้ใช้ศิลปะการประพันธ์มาช่วยในการพรรณนาด้วย ทำให้ภาพของธรรมชาติซึ่งผู้ประพันธ์พรรณนาไว้นั้นมีชีวิตชีวาราวกับว่าผู้อ่านและผู้ฟังบทเหกล้อมพระบรมมได้มองเห็นธรรมชาติเหล่านั้นด้วยตาของตนเอง ดังตัวอย่างเช่น

...โอโธไทยไชกัญจโนภาษ	สกุณาชาติเพรียุภรื่องต่างภาษา
กุกกุกแกวขันก้องในวงษา	โกกิลาเราเรงรวีวรรณ
เสนาะเสียงมยุเรครองหา	เรียวกนิกรมยุราแซสรพ
จับบททวิบาทนานาพรณ	บางตื้นตาหากันในคงคอง

นิมะเปือกเป็นกระเซ็นสาคร   บุษปมาศเผยแผ่เกสร
 สุกนธรรวรินกลินขจายจร   ฝั่งภมรคิมเคลลาเสาวคนธ์...¹

บทเหกลอมพระบรมมบางบทซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงเหตุการณ์ใน
 วรรณคดีเรื่องต่าง ๆ นั้น นอกจากจะทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังบทเหกลอมพระ
 บรมมได้รับเกร็ดความรู้ทางวรรณคดีแล้ว ยังได้รับความบันเทิงใจจากเรื่อง
 ราวของวรรณคดีในตอนนั้น ๆ ค้วย ดังตัวอย่างเช่น

๑) เทเหยเหถวาย	ถึงเรื่องนิยายแต่ปางหลัง
ไทรพระองค์ทรงพิง	เมื่อแรกตั้งโลกา
มีพระมิ่งมงกุฎ	ชื่อโคบุตรสุรียา
โคขาวพระธิดา	ตริกตราตรอมใจ
องค์อำพันขวัญเนตร	เนานิวศน์วังใน
แมนรุทีจะไป	มอขไมตรีนาง
นิงนีกตริกเกรง	จะทรงเพลงยาวพลาง
พอเป็นค่านำทาง	ใหญ่สว่างวิญญา
เขียนสารใส่ตอง	ใหญ่ขุนทองปักษา
ฆ่าสังข์สกุณา	ใหญ่พาสารตรารีบไป
ไหเจ้าสาวสวรรค	องค์อำพันพิศมัย
ถาลูกนอยกลอยใจ	นอนอยู่ในวัง เอย... ²

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันนี้จะไม่มีประเพณีการเหกลอมพระบรมมพระ
 กุมารอีกแล้ว แต่บทเหกลอมพระบรมมซึ่งยังคงเหลือตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน
 นี้ นั้น ก็มีเนื้อหาซึ่งให้ความเพลิดเพลิน ความบันเทิงใจแก่ผู้ที่ได้อ่านเช่นเดียวกับ
 กับความบันเทิงใจที่ได้รับจากการอ่านวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ บทเหกลอม
 พระบรมมแม้จะเป็นบทประพันธ์ซึ่งเกิดขึ้นจากวัตถุประสงค์ทางค่านิยมธรรม
 และประเพณี แต่ก็นับว่าเป็นวรรณคดีชิ้นหนึ่งซึ่งเป็นมรดกอันมีค่าของ
 ไทยเรา

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำเนา
 วิจารณ์เหชาลูกหลวง, หน้า 47.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 21-22.

อยู่บนสายที่ละเอียดได้ เมื่อสี่สายเปล่า¹ จึงทำให้มีเสียงประสานที่มีกังวานไพเราะ ซึ่งเครื่องดนตรีไทยชนิดอื่นทำไม่ได้เหมือน ในค่านการดีผู้สี่สามารถลงคันชักให้มีน้ำหนัก หนักและเบาต่างกันได้ หรือบังคับคันชักให้ทอดเสียงนุ่มนวลก็ได้ กร้าวกระด้างก็ได้ กระชั้นกระชากก็ได้ แล้วแต่ลีลาของเพลงนั้นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งสามารถประดิษฐ์เสียงคล้ายเสียงคนร้องเพลง คล้ายเสียงลมพัด คล้ายเสียงน้ำไหล หรือคล้ายเสียงอื่น ๆ ได้อีกมากมายหลายลักษณะ นอกจากนั้นเสียงของซอสามสายยังสามารถกลมกลืนเข้ากับเสียงคนร้องได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ช่วยทำให้ทำนองดนตรีของบทเห่กล่อมพระบรรทมมีความไพเราะถึงแม้ว่าทำนองดนตรีจะมีเสียงสูงต่ำต่างกันไปบ้าง แต่ผู้ประพันธ์และผู้สี่ซอกก็สามารถนำมาร้อยกรองกันได้เป็นอย่างดี เมื่อนำมาประกอบเข้ากับจังหวะที่มีความเชื่อมโยงต่อเนื่องกันและบทเห่กล่อมพระบรรทมซึ่งมีความงดงามไพเราะด้วยวรรณศิลป์แล้ว จึงทำให้การบรรเลงดนตรีและการขับลำนำบทเห่กล่อมพระบรรทมเปี่ยมด้วยคุณค่าทางด้านคีตศิลป์ ก่อให้เกิดความประทับใจแก่ผู้ฟัง และสามารถช่วยให้บรรลุลักษณะประสงค์ของการเห่กล่อมพระบรรทมพระกุมาร

ในปัจจุบันผู้ศึกษาหรือผู้ฟังทำนองเพลงและท่วงท่าเห่กล่อมพระบรรทมน่าจะประจักษ์ถึงคุณค่าของดนตรีไทยในส่วนนี้ ว่ามีความไพเราะเป็นเลิศและเป็นองค์ประกอบอันหนึ่งที่ช่วยให้การเห่กล่อมพระบรรทมบรรลุตามวัตถุประสงค์คือช่วยให้พระกุมารผู้ฟังการเห่กล่อมไคร้รับความเพลิดเพลิน สบายพระทัยจนบรรทมหลับไป นอกจากนั้นการศึกษาทำนองดนตรีของบทเห่กล่อมพระบรรทมนั้นยังเป็นการอนุรักษ์มรดกทางคีตศิลป์ชิ้นหนึ่ง ซึ่งบรรพชนไทยได้ใช้ความคิดความอุตสาหะสรรสร้างไว้อย่างประณีต มิให้สูญหายไปอีกด้วย

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น บทเห่กล่อมพระบรรทมจึงมีคุณค่าทางด้านคีตศิลป์ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าทางด้านวรรณศิลป์เลย

---

¹สี่สายเปล่า หมายถึง การสีลงบนสายโดยที่ไม่ได้กดนิ้วมืออีกข้างหนึ่งลงบนสายเพื่อเปลี่ยนระดับเสียง.

บทเหกล้อมพระบรมมหาราชวังไม่เพียงเป็นบทร้อยกรองที่ประพันธ์ขึ้นเพื่อใช้ในการเหกล้อมพระบรมมหาราชวังเท่านั้น บทเหกล้อมพระบรมมหาราชวังยังเป็นวรรณคดีซึ่งเปี่ยมด้วยคุณค่าทั้งในด้านเนื้อหา อันเป็นหลักฐานส่วนหนึ่งที่สะท้อนสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคลในระบอบราชสำนักและสภาพสังคมส่วนรวม ตลอดจนค่านิยมในสังคมในสมัยที่ประพันธ์บทเหกล้อมพระบรมมหาราชวัง บทเหกล้อมพระบรมมหาราชวังเป็นบทประพันธ์ที่มีรายละเอียดบางส่วนของวัฒนธรรมประเพณีของไทยในสมัยโบราณแทรกอยู่ โดยเฉพาะวัฒนธรรมอันเนื่องด้วยการประสูติของพระกุมารและประเพณีการเหกล้อมพระบรมมหาราชวัง นอกจากนี้ยังมีคุณค่าทางวรรณศิลป์ ทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังบทเหกล้อมได้รับความเพลิดเพลินและความประทับใจไปกับบทร้อยกรองอันไพเราะ ทั้งในด้านเสียงของคำและความหมายของถ้อยคำที่ใช้ รวมทั้งภาพและความรู้สึกที่ได้รับจากศิลปะการใช้ความเปรียบแบบต่าง ๆ อีกทั้งคุณค่าในทางคีตศิลป์ซึ่งใช้บรรเลงและขับร้องประกอบในการเหกล้อม อันเป็นศิลปะทางดนตรีที่ไพเราะอยู่อย่างสมบูรณ์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย